

MONCRAPA(04)

MONOGRAFIES DE LA CÀTEDRA ROSES D'ARQUEOLOGIA
I PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

ARCHAEOLOGY OF MOBILITY: CIRCULATION OF GOODS AND PEOPLE IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES

ARQUEOLOGIA DE LA MOBILITAT: CIRCULACIÓ DE BÉNS
I PERSONES EN ÈPOCA TARDOANTIGA I MEDIEVAL

MARC BOUZAS, LLUÍS PALAHÍ (EDS.)

**ARCHAEOLOGY OF MOBILITY: CIRCULATION OF GOODS
AND PEOPLE IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES.
MATERIAL, TECHNICAL AND CULTURAL EXCHANGES
FOR THE CONSTRUCTION OF A SOCIETY**

ARQUEOLOGIA DE LA MOBILITAT: CIRCULACIÓ DE
BÉNS I PERSONES EN ÈPOCA TARDOANTIGA I MEDIEVAL.
INTERCANVIS MATERIALS, TÈCNICS I CULTURALS
PER CONSTRUIR UNA SOCIETAT

Dades CIP recomanades per la Biblioteca de la UdG

CIP 931 ARC

Archaeology of mobility : circulation of goods and people in late antiquity and the middle ages. Material, technical and cultural exchanges for the construction of a society = Arqueologia de la mobilitat : circulació de béns i persones en època tardantiga i medieval. Intercanvis materials, tècnics i culturals per construir una societat / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). – Girona : Universitat de Girona - Edicions UdG : Documenta Universitaria, [2026]. – 1 recurs en línia (455 pàgines) : il·lustracions, mapes, gràfics. – (Moncrapa ; 04)
Conté: El comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía / Adolfo Fernández Fernández ... – Textos en català, anglès, francès, italià i castellà, resums en català, anglès i castellà. – Descripció del recurs: 16 juliol 2026
ISBN 978-84-9984-757-3 (Documenta Universitaria). ISBN 978-84-8458-805-4 (Universitat de Girona)
I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- , editor literari II. Palahí Grimal, Lluís, editor literari III. Contenidor de (Obra): Fernández Fernández, Adolfo. Comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía 1. Emigració i immigració – Història – Fins al 1500 2. Comerç – Història – Fins al 1500 4. Llibres electrònics
CIP 931 ARC

Moncrapa - 04

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / Content and figures: els autors / the authors

© Il·lustració de la coberta / Cover illustration: Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© de l'edició: Universitat de Girona - Edicions UdG

© de l'edició: Documenta Universitaria®

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial

/ Editorial team and instructions for authors and editorial policy:

www.documentauniversitaria.media/

Contacte / Contact:

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 Girona

Tel. 972 45 82 90

ISBN: 978-84-8458-805-4 (Universitat de Girona)

ISBN: 978-84-9984-757-3 (Documenta Universitaria)

DOI: 10.33115/b/9788499847573

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

L'estudi forma part dels Projectes quadriennals de recerca finançats per la Generalitat de Catalunya «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma» i «Gènesi i evolució del poblament litoral al nord-est peninsular en època medieval»

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Girona, 2026

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0).

La llicència completa es pot consultar a: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Universitat
de Girona

Documenta
Universitaria

@DocUniv
documentauniversitaria.com

ÍNDEX

El comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía El caso del puerto de Vigo	9
Adolfo Fernández Fernández	
Saint-Blaise (<i>Ugium</i>) et sa région Un haut lieu des échanges méditerranéens au sein du <i>territorium</i> de la cité d'Arles	23
Marie Valenciano-Dumas	
Roses en el marc de les rutes comercials en època tardoantiga	37
Marc Bouzas i Lluís Palahi	
Échanges commerciaux et mobilités dans le sud-ouest de la France durant l'Antiquité tardive Études de cas	53
Vanessa Elizagoyen, Christian Scullier, Vincent Geneviève, David Guitton, Jérôme Hernandez, Stéphanie Raux, Laure Simon	
Influencia de las rutas marítimas en la transformación de las ciudades portuarias andalusíes Los casos de Almería, Cartagena y Denia	73
Raquel Bujalance Silva	
Vaixells i tripulacions com a transmissors de la tecnologia naval i el saber nàutic entre l'Atlàntic i la Mediterrània als segles XIV i XV Una visió des de l'arqueologia, la iconografia i la documentació escrita	91
Marcel Pujol i Hamelink	
African Red Slip Ware <i>Atlante</i> XA1a Lamps with impressions of the solidus celebrating Theodosius II's <i>Vota Vicennalia</i> (422 AD) Sardinian and Mediterranean evidence of a unique Artifact	109
Marco Muresu	
Àmfores mediterrànies i ocupació a les comunitats cristianes prepirinenques de Cova Colomera i els Altimiris	123
Walter Alegría Tejedor, Leandro Fantuzzi	
Materials arqueològics d'importació en les coves de Catalunya durant l'Antiguitat Tardana (s. IV-VI dC)	137
Ramon Coll Monteagudo, Magí Miret-Mestre	
La céramique kaolinique en Roussillon, un indicateur d'échanges commerciaux durant le haut Moyen Âge ?	155
Manon Géraud, Jérôme Kotarba	
Influencia y asimilación de técnicas foráneas en la cerámica pleno y bajomedieval de la ciudad de Guadalajara	169
Israel Jacobo Alcón García	

Visible and invisible traces of trade: an analysis of socio-economic dynamics in the late Middle Ages at Cencelle (Tarquinia, VT)	185
Flora Miele	
<i>Las pareis dells moros appellades alls palaus</i> Del vilar al mas arran d'un camí ramader al Montseny entre els segles IX-XII	203
Jaume Oliver-Bruy	
Conexiones entre aldeas Análisis y cálculos de movilidad en el entorno de <i>Eio</i> (Hellín, Albacete) entre los siglos VI y VIII	215
Torres Cortés, Marta	
Pensar la mobilitat més enllà de l'arqueologia Models, camins i simulacions digitals a la Serra de la Demanda	229
Sonia Medina Gordo i César González-Pérez	
El monestir de Santa Maria d'Amer i una ruta de transhumància (segles IX-XV)	241
Elvis Mallorquí	
Viatgers del so. L'expansió a Europa de l'arquet musical des de les Rutes de la Seda	261
Laura de Castellet	
De la costa mediterrània a la serralada pirinenca Àrees d'abastiment, mobilitat i circulació de béns, idees i persones en la gènesi del monacat occidental (el cas dels Altimiris)	273
Marta Sancho i Planas	
Bâtir les palais publics Circulations politiques et architecturales entre Provence et Italie (XII ^e -XIII ^e siècles)	287
Simone Balossino	
<i>Marmora tarraconenses</i> . Reciclatge i exportació de marbres i pedra de la vella Tàrraco entre l'antiquitat tardana i l'edat mitjana	307
Joan J. Menchon Bes	
L'Hospital de Sant Joan de Martorell (segle XIII) Un centre assistencial en un node viari	321
Alfred Mauri Martí, Esther Travé Allepuz, Isidre Ot Padilla	
Cristians sirians a la Mediterrània occidental postimperial (segles V-VIII) L'evidència de les fonts literàries i arqueològiques	335
Raúl Villegas Marín, Jordina Sales-Carbonell	
Mobilitat i permanència al jaciment de l'Esquerda Una lectura arqueològica de llarga durada	345
Imma Ollich i Castanyer, Esther Travé Allepuz, Albert Pratdesaba i Sala, Montserrat de Rocafiguera i Espona, Maria Ocaña i Subirana	

Los enterrados en el anfiteatro de Albenga (SV-Italia) Nuevas interpretaciones para una reconstrucción social de una capital local en la Antigüedad Tardía	361
Stefano Roascio, Elena Dellù, Giuseppina Spadea, Alessandro Bona	
Los que vinieron del norte. La materialidad catalana en la construcción de la sociedad del reino de Valencia en el siglo xiv El ejemplo de la Pobla de Ifach (Calp, Alicante)	375
José Luis Menéndez Fueyo, Joaquín Pina Mira	
Trasferimenti di uomini - trasferimenti di tecniche. Interazioni e scambi tra Oriente ed Occidente nel corso del medioevo Il caso del <i>Tempietto Longobardo</i> di Cividale del Friuli (Italia, UD)	393
Stefano Roascio, Aurora Cagnana, Alessandro Zucchiatti	
Le migrazioni degli Slavi nel Nord Est italiano durante l'Alto Medioevo (vi-x sec.) e la formazione della Carantania Evidenze archeologiche e fonti scritte	413
Ettore Bianchi, Aurora Cagnana	
Abstracts (català)	423
Abstracts (español)	435
Abstracts (english)	447

ÀMFORES MEDITERRÀNIES I OCUPACIÓ A LES COMUNITATS CRISTIANES PREPIRINENQUES DE COVA COLOMERA I ELS ALTIMIRIS

Walter Alegría Tejedor¹, Leandro Fantuzzi²

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball analitzem l'ocupació de la Cova Colomera i del jaciment dels Altimiris en l'horitzó cronològic comprès entre els segles v i vii. En treballs previs hem presentat l'estudi de la cultura material corresponent a aquest període; tanmateix, una revisió recent dels materials ceràmics, i en particular dels contenidors amfòrics, ha posat de manifest la necessitat de matisar la cronologia d'ocupació proposada fins ara.

La pregunta que articula aquest article és fins a quin punt és possible afinar la cronologia d'ocupació d'aquests assentaments a partir de l'anàlisi dels materials amfòrics recuperats com a palimpsests. La cronologia inicial proposada en la nostra tesi doctoral situava l'ocupació d'aquests jaciments a partir del tercer quart del segle v (Alegría, 2024: 73-77). Les noves dades que presentem a continuació no alteren substancialment aquesta interpretació general, però sí que permeten corregir-la lleument i situar l'inici de l'ocupació en un moment més antic, durant la primera meitat del segle v tal com proposaven originàriament Jàrrega, Padró i de la Vega (Jàrrega, 1990, 2013; Padró, de la Vega, 1986, 1989).

Aquest ajust cronològic, aparentment de poca importància, té implicacions rellevants per a la interpretació dels processos d'ocupació del territori en aquest sector pirinenc durant l'antiguitat tardana, ja que obliga a reconsiderar tant la seqüència d'establiment dels assentaments com el seu encaix en les dinàmiques regionals del segle v.

¹ Universitat de Barcelona

² Universitat de Barcelona

2. MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC (FIGS. 1 I 2)

L'àmbit territorial d'estudi queda definit entre el curs alt del Segre i la Noguera Ribagorçana, i entre els Pirineus axials i la serra del Montsec. Es tracta d'un sector pirinenc i prepirinenc occidental on l'orografia condiona de manera directa tant la mobilitat com la distribució dels assentaments. Les valls i els passos naturals estructuren els desplaçaments, mentre que el Montsec actua com a gran llindar meridional del sistema.

En aquest marc, la Noguera Ribagorçana funciona com a eix fluvial vertebrador del territori i com a corredor natural, especialment en relació amb els congostos que articulen el contacte entre les terres altes i els espais de transició cap al sud. Aquest paper estructurador del riu és un element clau per entendre la localització dels jaciments analitzats.

Entre els segles v i vii, el context històric general ve marcat per la desintegració del poder imperial a Occident i per la reconfiguració política i social a Hispània. El segle v es caracteritza per episodis d'instabilitat i conflictivitat, mentre que al llarg del segle vi es produeix la progressiva consolidació del regne visigot. En aquest procés, les elits hispanoromanes reorganitzen les seves formes de residència i d'articulació territorial. A partir de l'últim terç del segle vi, i especialment durant el primer quart del segle vii, s'identifiquen indicis de contracció dels contactes comercials i de la recepció de productes d'importació. Aquest marc general constitueix el teló de fons sobre el qual s'interpreten les evidències arqueològiques regionals del període (Alegría, 2024: 27-29).

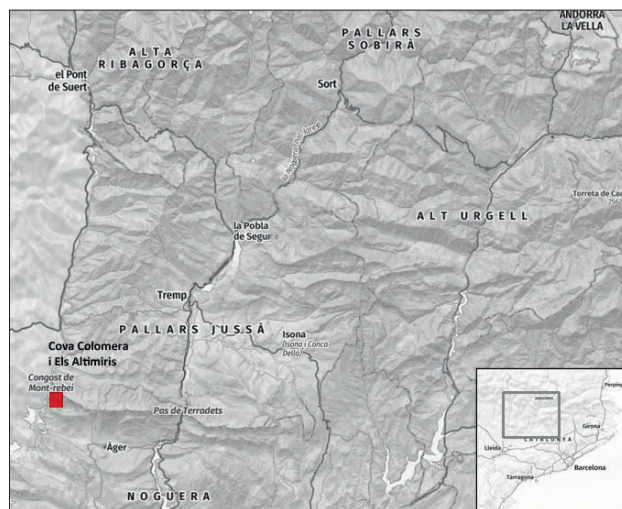

Fig. 1. Ubicació de la Cova Colomera i els Altimiris. (Elaboració pròpia. Font ICGC).

Fig 2. Distància entre Cova Colomera i els Altimiris. (Elaboració pròpia. Font ICGC).

3. LA COVA COLOMERA I ELS ALTIMIRIS

3.1. Cova Colomera

La Cova Colomera se situa al congost de Mont-rebei, en un punt de clara dominància topogràfica, a uns 160 metres per sobre del curs de la Noguera Ribagorçana. La seva posició queda íntimament vinculada al corredor fluvial encaixonat que defineix aquest tram del riu i a la lectura del congost com a espai de pas i de contacte dins un paisatge fortament condicionat per la verticalitat.

Des del punt de vista morfològic, la cova no és un espai de dimensions reduïdes, sinó una cavitat de gran volum. Presenta aproximadament 70 metres d'alçada

i 30 metres d'amplada, amb una galeria de 125 metres de longitud i una alçada interior mitjana d'entre 10 i 12 metres. Aquestes característiques, combinades amb l'emplaçament elevat sobre el curs fluvial, la diferencien de cavitats d'ús estrictament puntual i permeten plantejar una ocupació amb capacitat d'acumulació de materials i, potencialment, amb la coexistència de diverses persones en un mateix episodi d'ús (Oms et al., 2015: 116-123).

L'estratigrafia documentada inclou nivells del Neolític i de l'Edat del Bronze; no obstant això, l'interès d'aquest article se centra en els materials recuperats en nivells superficials, per als quals s'ha proposat una datació entorn de mitjan segle v. Aquesta proposta ha estat objecte de diverses revisions (Járrega, 1990, 2013; Oms et al. 2015; Padró, De la Vega, 1986, 1989). En un primer moment, l'ocupació s'havia acotat al tercer quart del segle v, però una nova revisió dels contenidors amfòrics ha conduït a situar-la de nou a mitjan segle, i fins i tot en un moment avançat de la primera meitat. Més enllà del detall cronològic, resulta rellevant la concentració d'indícis en un període relativament breu dins del segle v, seguida d'un abandonament primerenc del lloc.

Aquestes característiques permeten plantejar la Cova Colomera no com un espai d'hàbitat estable, sinó com un lloc susceptible d'haver estat ocupat de manera concentrada en el temps, amb una funcionalitat que no implica necessàriament una continuïtat d'ús més enllà d'un episodi concret dins del segle v.

3.2. Els Altimiris

El jaciment dels Altimiris se situa a la cara nord de la serra del Montsec d'Ares, sobre un contrafort d'un dels cims, a una altitud compresa entre els 800 i els 900 metres sobre el nivell del mar. La seva ubicació és especialment significativa perquè queda just per sobre del congost de Mont-rebei, en relació directa amb el mateix eix de la Noguera Ribagorçana que condiciona la posició de la Cova Colomera (Alegría, 2024: 78).

En aquest tram, el riu marca actualment la frontera entre Catalunya i Aragó, fet que situa el jaciment en un llinar territorial i en un espai de muntanya amb forts condicionants orogràfics. El jaciment presenta una forma triangular i una extensió aproximada de 9.345 m². L'organització espacial es pot descriure de manera sintètica: pel costat sud s'accedeix a través d'un estret natural cap a un espai triangular delimitat per barrancs a l'est i a l'oest; al sector nord el conjunt queda tancat per un mur; a la part central se situa una església amb edificis annexos; als marges d'aquest nucli central es disposen diverses estances excavades a la roca, així com cisternes, canals, escales i altres estructures. El límit meridional queda marcat pel pas de Santa Cecília, un accés estret excavat a la roca que articula l'entrada al conjunt.

La relació territorial entre els dos jaciments és un element central de la seva interpretació. Els Altimiris es troba a uns 500 metres al nord de la Cova Colomera, mentre que Sant Martí de les Tombetes queda a uns 8 km a l'est. Tot i la proximitat aparent entre Colomera i Altimiris, el recorregut més segur requereix aproximadament una hora de camí, un fet que posa de manifest que la mobilitat en aquest paisatge no pot mesurar-se en línia recta, sinó a partir de la viabilitat dels itineraris condicionats per cingleres, canals i passos. Aquesta proximitat orogràficament complexa permet formular la hipòtesi d'una relació funcional entre tots dos llocs dins un mateix entorn immediat.

4. CONTEXTOS ARTEFACTUALS

4.1. Cova Colomera

El conjunt material associat a l'ocupació de la Cova Colomera inclou fragments de vaixella com la Terra Sigillata Hispànica Tardana (TSHT) i les Dérivées des Sigillées Paléochrétiennes (DSP), així com olles de ceràmica grisa i contenidors amfòrics d'orígens diversos. Les àmfores s'han atribuït a produccions del sud d'Hispania, del nord d'Àfrica i de l'orient mediterrani, amb exemplars vinculats a l'àrea de Gaza o Palestina (Járrega, 2013; Padró, de la Vega, 1986, 1989).

Aquest repertori dibuixa una composició heterogènia en termes de procedència i reflecteix la recepció de productes d'importació en un context que no pot assimilar-se a un nucli urbà costaner.

En aquest sentit, és especialment significativa l'absència de vaixella sigil·lada nord-africana, àmpliament documentada en contextos urbans i costaners com Tarragona o Empúries. Aquesta absència no pot atribuir-se necessàriament a un criteri cronològic, sinó que apunta més aviat a una pauta específica de consum i de recepció de materials, vinculada al caràcter no urbà i territorialment condicionat de l'ocupació de la Cova Colomera.

4.2. Els Altimiris

Des del punt de vista del registre material, els Altimiris presenten una connexió clara amb la Cova Colomera. Els materials més antics, recuperats com a palimpsest dins l'estratigrafia, coincideixen amb el repertori documentat a la cova, amb presència de TSHT, DSP i àmfores hispàniques, africanes i orientals datades a mitjan segle v. Aquest paral·lelisme no implica necessàriament una identitat funcional entre els dos jaciments, però sí una proximitat cronològica i un marc material compartit dins un mateix sector territorial.

A partir d'aquest primer horitzó, els Altimiris mostren una trajectòria d'ocupació molt més prolongada, amb fases que s'estenen entre els segles v i xi. L'interès principal d'aquest article se centra, tanmateix, en els horitzons dels segles v-vii, que posen de manifest una dinàmica d'ús sostinguda en el temps i contrasten amb el caràcter breu i acotat de l'episodi documentat a la Cova Colomera.

Aquest primer conjunt, recuperat com a palimpsest, no pot associar-se directament a una fase constructiva concreta, però constitueix un indicador sòlid de la presència al jaciment ja des de la primera meitat del segle v (Alegría, 2024: 175-205).

5. CARACTERITZACIÓ DELS CONTENIDORS AMFÒRICS (FIGS. 3 I 4)

Tot i que els materials amfòrics ja han estat presentats en publicacions anteriors, en aquest treball s'ha dut a terme una revisió tipològica que ha permès corregir algunes atribucions a partir de la revisió de les fàbriques i de les formes. A continuació es presenten els principals grups identificats.

5.1 Àmfores hispàniques

5.1.1 Els Altimiris

Als Altimiris s'ha identificat una vora del tipus Keay 19 A/B alhora que s'han recuperat abundants fragments de paret amb fàbrica bètica.

Keay 19 A/B

Aquest recipient provenia de la Bètica i contenia amb tota probabilitat peix salat (per exemple, les restes recuperades al derelict del Gisement des Catalans van documentar restes de *Scomber Golius*: Keay, 1984: 160; Remolà, 2000: 186-187). Té una cronologia des de mitjan segle IV fins a finals del segle V o inicis del VI, amb una gran difusió sobretot durant el segle V. La producció principal estaria situada al litoral de Màlaga, atès que els exemplars amb fàbriques malaguenyes són els més freqüents a centres de consum (per exemple, Fantuzzi i Cau, 2019). També l'exemplar trobat als Altimiris presenta una fàbrica macroscòpica que suggereix un origen malagueny.

Les àmfores hispàniques documentades s'inscriuen plenament en el segle V i reforcen la lectura d'un horitzó actiu en aquest moment, sense aportar indicis clars d'una cronologia més avançada.

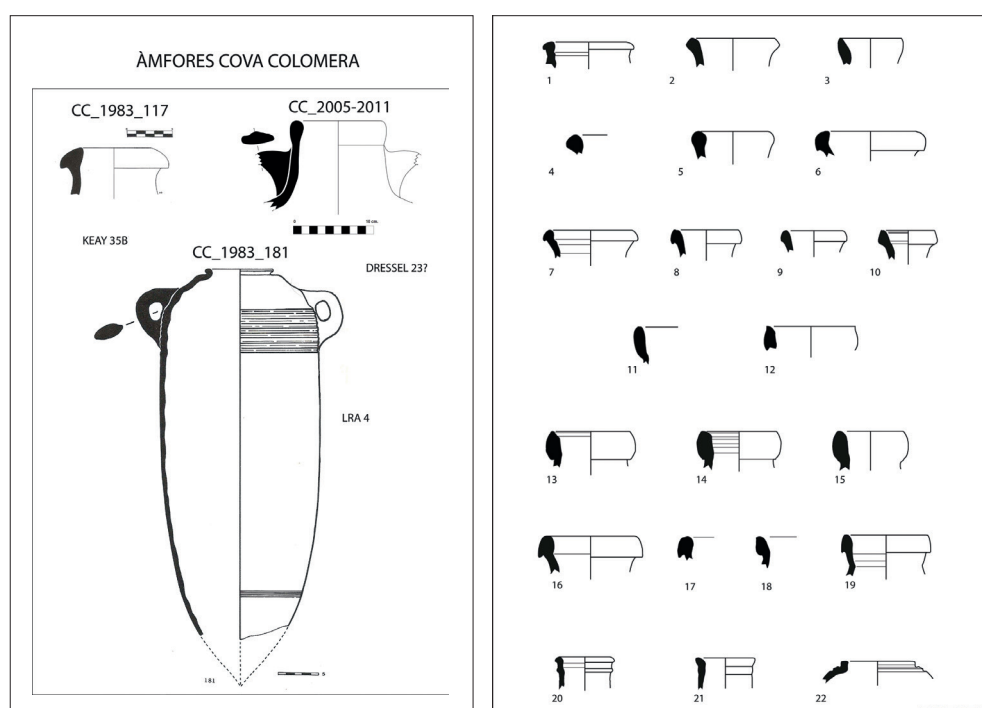

Fig. 3. Làmina amb les àmfores documentades a Cova Colomera. (Elaboració pròpia. Font ICGC).

Fig. 4. Àmfores africanes: 1. Keay 8B; 2. Probable Africana IIB/Keay 25.3; 3. Keay 27; 4. Probable Keay 35A; 5. Keay 36; 6. Keay 41; 7-9. Spatheion; 10. Probable Spatheion; 11. Keay 56; 12. Keay 56/57; 13-15. Keay 57; 16. Keay 62A; 17. Keay 62; 18. Probable Keay 62; 19. Keay 62D. Àmfores hispàniques: 20. Keay 19. Àmfores orientals: 21. LRA1; 22. LRA4. (Elaboració pròpia. Font ICGC).

5.1.2 Cova Colomera

A la Cova Colomera s'ha documentat una vora d'àmfora sud-hispànica que els diferents autors han interpretat com una Keay 13/Dressel 23.

Keay 13/Dressel 23

Aquesta àmfora es produeix entre finals del segle III i principis del segle VI al sud d'Hispania. És un contenidor d'oli molt present durant tot el segle V (Garcia Vargas i Bernal, 2008; Berni i Moros, 2012). No hem pogut analitzar la fàbrica, motiu pel qual no podem adscriure aquesta peça a una producció en concret.

5.2 Àmfores africanes

5.2.1 Els Altimiris

Al mateix jaciment dels Altimiris documentem un seguit de produccions variades que són pròpies de la forquilla cronològica que abasta des de finals del segle IV fins al segle VII.

Keay 8B

El tipus Keay 8B és una producció característica de mitjan o segona meitat del segle V i principis del segle VI. Possiblement prové del sud de la Byzacena (Tunísia) i contindria probablement oli (Remolà, 2000: 130; Bonifay 2004: 132).

Keay 25.3/Africana IIIB

El tipus Keay 25.3 és una producció amb una cronologia pròpia de la segona meitat del segle IV. Es documenta en tallers de la zona de Nabeul i també en àrees productives de la Byzacena, com per exemple a Sullethum (Remolà, 2000: 13; Bonifay 2004: 119). L'estat actual de la recerca no permet aclarir el seu contingut, ja que anàlisis de residus orgànics no han detectat indicis fiables de vi o d'oli, i algunes dades arqueològiques suggereixen un possible transport de productes de peix salat (Woodworth et al., 2015).

Keay 27

El tipus Keay 27 s'inscriu principalment en contextos de segona meitat del segle IV i primera meitat del segle V. La seva producció s'ha vinculat per indicis a la regió situada a l'oest de Cartago (possiblement a la vall del Medjerda o la costa nord-oest de la Zeugitana), però sense centres productors plenament identificats. El contingut és incert (Bonifay 2004: 129-132; Bonifay i Garnier 2007; Bonifay et al., 2011).

Keay 35A

El tipus Keay 35A correspon a un gran contenidor africà que ja estaria en producció abans de la conquesta vàndala, potser ja des de finals del segle IV i que es consolidaria en la difusió tardoantiga durant tot el segle V. Es produeix a diferents tallers de la zona de Nabeul, incloent-hi el taller de Sidi Zahrani, entre d'altres. Pel que fa al contingut, s'ha relacionat principalment amb el transport d'oli, amb la prudència habitual en aquestes atribucions (Remolà, 2000: 145-146; Bonifay 2004: 134-135; Bonifay et al., 2010, 2011).

Keay 36

El tipus Keay 36 s'emmarca en la difusió de grans contenidors africans a partir de finals del segle iv i durant tot el segle v. Les fàbriques en aquestes àmfores (incloent-hi l'observada a l'exemplar trobat als Altimiris) són molt semblants a les que s'observen normalment al tipus Keay 27, per la qual cosa es proposa que totes dues formes provindrien de la mateixa àrea de producció, probablement situada a l'oest de Cartago i nord-oest de Tunísia. El contingut no queda establert i és considerat incert (Remolà, 2000, 151; Bonifay, 2004, 129-132; Bonifay i Garnier 2007; Bonifay et al., 2011).

Keay 41

El tipus Keay 41 s'integra en el paquet de formes africanes que es generalitzen des de finals del segle iv i estan en circulació fins a finals del segle v. S'associa per indicis a una possible producció a la vall del Medjerda, al nord-oest de Tunísia. El seu contingut és incert, tot i que s'han proposat l'oli o el vi com a possibles candidats (Remolà, 2000: 144; Bonifay et al., 2011).

Spatheion 1

L'Spatheion 1 és el més primerenc dels tipus englobats com a spatheia (= Keay 26) o àmfores cilíndriques de petites dimensions, amb una cronologia de producció des de finals del segle iv fins a la primera meitat o a mitjan segle v. Es vincula a tallers del nord de Tunísia, sobretot de la zona de Nabeul (Bonifay, 2004: 125; Bonifay et al., 2010, 2011). En general, es descarta que aquest tipus d'àmfora hagi transportat oli; malgrat això, el seu contingut és problemàtic, amb indicis d'olives en conserva (com al derelict Dramont E: Santamaria, 1995) o de peix (Reynolds, 2010), tot i que, segons Bonifay (2004, 129; vegeu també Bonifay i Garnier 2007) el contingut principal podria haver estat el vi.

Keay 56

El tipus Keay 56 s'inscriu dins el conjunt de formes africanes que acompanyen la gran expansió de Keay 62 des de finals del segle v, tot i que amb una cronologia més curta, que arriba fins a la primera meitat o mitjan segle vi. El seu origen és testificat en tallers de l'àrea de Nabeul, concretament en el taller de Sidi Zahrani. El seu contingut és incert (Bonifay, 2004: 135-137; Bonifay i Garnier, 2007).

Keay 57

El tipus Keay 57 és un altre dels contenidors cilíndrics de grans dimensions de gran difusió en aquest període, en aquest cas amb una cronologia de la segona meitat del segle v. Es vincula igualment a tallers de la regió de Nabeul, sobretot Sidi Zahrani però també d'altres. Igual que amb el tipus Keay 56, de moment no hi ha evidències clares sobre els seus possibles continguts (Bonifay, 2004: 135-137; Bonifay i Garnier 2007).

Keay 62

El tipus Keay 62 és el contenidor africà per excel·lència del segle vi dins les sèries tardoantigues, amb pervivències del grup en moments inicials del segle vii. En particular, els exemplars documentats als Altimiris corresponen a les variants A i D del tipus (a més d'algun exemplar del qual resulta més problemàtica la determinació de la variant específica dins del tipus). La variant A comença a produir-se a finals del segle v, però és especialment característica de la primera meitat del segle vi, mentre que la cronologia de la variant D és menys precisa, però es pot situar de forma

genèrica dins del segle VI. L'àrea de producció principal de totes dues variants era la Byzacena —a tallers com Henchir ech Chekaf, entre d'altres—, a Tunísia central, tot i que també s'han trobat indicis de producció de la variant A, a Nabeul, al nord de Tunísia (Bonifay, 2004: 137-140). Malgrat la seva importància i àmplia difusió comercial, encara queden molts dubtes sobre el contingut transportat per aquestes àmfores, sense que n'hi hagi evidències clares al respecte (Bonifay i Garnier, 2007).

5.2.2 Cova Colomera

A la cova es va documentar una vora d'àmfora africana que descrivim a continuació:

Keay 35B

El tipus Keay 35B és un altre gran contenidor africà, íntimament relacionat amb Keay 35A pel que fa a la seva morfologia, cronologia i àrea de producció. Es documenta plenament dins la producció tardoantiga del segle V, sense indicis clars d'una fabricació anterior a finals del segle IV. La seva difusió es concentra al llarg del segle V, amb possibles pervivències puntuals a inicis del segle VI en contextos residuals. Les Keay 35A i 35B són els tipus d'àmfores africanes més freqüents a la Mediterrània occidental durant els dos primers terços del segle V. És, novament, un tipus fabricat a la zona de Nabeul, sobretot (però no només) a Sidi Zahrani, un dels tallers més importants coneguts a aquesta zona (Bonifay 2004: 134-135; Bonifay et al., 2010, 2011). Pel que fa al contingut, és remarcable el fet que tots els exemplars d'aquest tipus trobats al derelict Dramont E (Santamaria, 1995) presenten resina a l'interior, a diferència dels exemplars de Keay 35A, cap dels quals en presentava; per això, a més d'altres evidències arqueològiques (com la seva freqüència a les factories de salaons de la costa nord-oriental de Tunísia), se suposa que les àmfores Keay 35B podrien haver transportat salaons o salses de peix (Bonifay 2004: 135; Bonifay i Garnier 2007; Bonifay et al., 2011).

5.3 Àmfores orientals

Les formes identificades són LRA1 als Altimiris i LRA4 a la Cova Colomera i als Altimiris.

LRA1

La LRA1 és un dels tipus d'àmfores tardoantigues amb difusió comercial més elevada per tot el món mediterrani, incloent-hi el nord-est peninsular. Té una cronologia àmplia, que abasta des del segle IV fins a mitjan segle VII. La peça documentada als Altimiris correspon a la variant característica dels segles V i VI, amb una provenença probable de Cilícia o nord de Síria, sense descartar tampoc Xipre. El contingut més probable era el vi, tot i que també s'han trobat indicis d'oli d'oliva (Remolà, 2000: 216; Piéri, 2005: 69-85; Reynolds, 2005; 2010: 82; Fantuzzi et al., 2019).

LRA4

Aquest mateix tipus d'àmfora es documenta tant a la Cova Colomera com als Altimiris. Aquesta producció amfòrica prové de la costa sud de Palestina, especialment de les zones de Gaza, Ascaló i Ashdod. Té una cronologia àmplia des del segle IV fins al segle VII, sent molt freqüent en contextos del nord-est peninsular des del segle V. El contingut més probable era el vi de Gaza, esmentat a diverses fonts literàries (Remolà, 2000; Piéri 2005: 101-114; Reynolds, 2005, 2010).

5.4 Contextos amfòrics possibles

Les àmfores documentades ens permeten fer propostes sobre els possibles contextos. Si bé el cas de Cova Colomera el context és únic, pel que fa als Altimiris contemplem varies possibilitats interpretatives. A continuació presentem diversos contextos possibles.

5.4.1 El context amfòric de Cova Colomera

Anys 400-450

Aquest conjunt està format pels individus Keay 35B, LRA4 i Dressel 23. Aquestes àmfores per si soles es podrien datar durant tot el segle v, però la resta d'artefactes recuperats ens aboquen a una forquilla pròpia de la primera meitat del segle v.

5.4.2 Els contextos possibles als Altimiris

A continuació descrivim els possibles contextos que podem interpretar del conjunt d'àmfores localitzades per als Altimiris:

Anys 300-375

D'aquest interval cronològic només documentem l'àmfora Keay 25.3/Africana IIIB.

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 25.3/Africana IIIB

Anys 375-400

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 25.3/Africana IIIB
- Keay 27
- Keay 35A
- Keay 41
- Keay 36
- Keay 19 A/B
- LRA 1
- LRA 4

Anys 400-450

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 27
- Spatheion 1
- Keay 35A
- Keay 36
- Keay 41
- Spatheion
- Keay 19A/B
- LRA 1
- LRA 4

Anys 450-475

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 8B
- Keay 19A/B
- Keay 35A
- Keay 36
- Keay 41
- Keay 57
- Spatheion
- LRA 1
- LRA 4

Anys 475-500

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 35A
- Keay 36
- Keay 56
- Keay 57
- Keay 62A
- Keay 8B
- Keay 19A/B
- LRA 1
- LRA 4

Anys 500-525

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 8B
- Keay 56
- Keay 62A
- Keay 62D
- LRA 1
- LRA 4

Anys 525-550

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 56
- Keay 62A
- Keay 62D
- LRA 1
- LRA 4

Anys 550-600

Contenidors contextualitzables en aquesta cronologia:

- Keay 62D
- LRA 1
- LRA 4

6. DISCUSSIÓ

La revisió dels contenidors amfòrics permet distingir diversos horitzons cronològics, amb un pes especial dels conjunts atribuïbles a la primera meitat i als anys centrals del segle v. En aquest sentit, cal subratllar que no totes les formes documentades tenen el mateix valor cronològic ni el mateix pes interpretatiu. Mentre que alguns tipus presenten una forquilla de producció àmplia i poden perllongar-se durant bona part del segle v o fins i tot del segle vi, altres formes tenen una distribució més acotada i constitueixen indicadors cronològics més sensibles.

En primer lloc, cal destacar la possible Keay 25.3/Africana IIIB als Altimiris, ja que aquesta àmfora pròpia del segle iv fa retrocedir significativament l'inici de l'ocupació, si bé és l'únic artefacte documentat que és propi d'una data tan antiga.

En tot cas, queda clar que les àmfores Keay 27 i Spatheion 1 no perllonguen la seva producció més enllà de mitjan segle v. Per aquest motiu la presència d'aquests contenidors amfòrics als Altimiris contextualitza el jaciment ja a la primera meitat del segle v o, a tot estirar, a mitjan segle, amb una datació molt propera a la Cova Colomera.

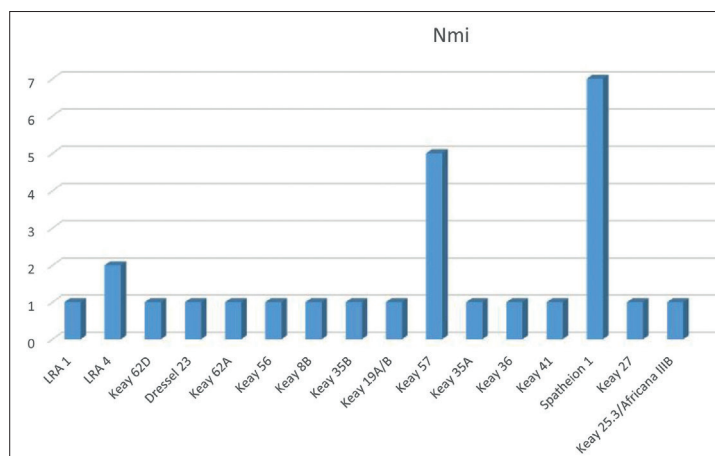
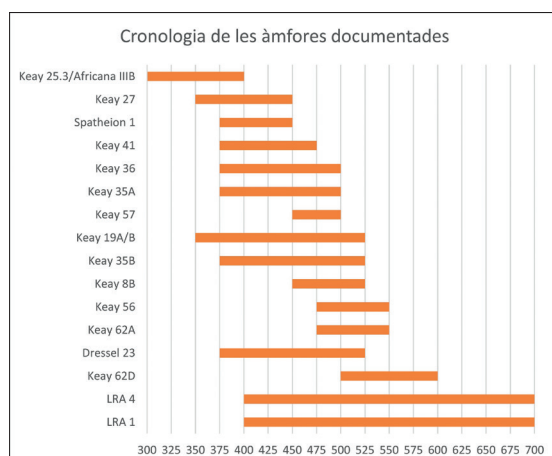
Un altre element rellevant és la presència del mateix tipus de LRA4 a Cova Colomera i als Altimiris. Aquesta coincidència reforça la hipòtesi d'un horitzó cronològic compartit dins del segle v, i més concretament entorn dels seus anys centrals.

Mentre que a la Cova Colomera l'ocupació s'interromp, als Altimiris la continuïtat durant la segona meitat del segle v i tot el segle vi ens ve indicada per les àmfores Keay 41, Keay 36, Keay 35A, Keay 8B, Keay 56-57, Keay 62A i Keay 62D, respectivament per ordre cronològic. El possible consum de productes transportats en àmfores fins a finals del segle vi ens ve suggerit per l'àmfora Keay 62D, que podria haver-se adquirit juntament amb LRA1.

Amb aquestes dades creiem que cal reconsiderar el valor interpretatiu de l'absència de ceràmica de cuina africana en ambdós jaciments. En un primer moment, havíem interpretat aquesta absència com un possible indicador d'una cronologia avançada del segle v per als Altimiris. Tanmateix, aquesta lectura entra en contradicció amb la presència d'àmfores pròpies de la primera meitat del segle v, i obliga a plantejar una explicació alternativa. En aquest sentit, l'absència de ceràmica de cuina africana

Fig. 5. Gràfic amb la cronologia de les àmfores documentades als jaciments. (Elaboració pròpia. Font ICGC).

Fig. 6. Gràfic amb el nombre mínim d'individus d'àmfores documentades als jaciments. (Elaboració pròpia. Font ICGC).

sembla respondre més aviat a factors funcionals, territorials o de selecció dels circuits de subministrament, que no pas a un criteri estrictament cronològic.

6.1. Interpretació dels contextos d'ocupació

A partir de les dades analitzades, Cova Colomera es presenta com un assentament d'ocupació breu, concentrada en un lapse relativament curt dins de la primera meitat del segle v. El conjunt material associat, caracteritzat per la presència d'importacions amfòriques d'orígens diversos, així com un elevat nombre de vaixelles TSHT i DSP en relació amb la ceràmica de cuina, suggereix una ocupació puntual o esporàdica, sense continuïtat estructural en el temps.

En el cas dels Altimiris, els materials més antics recuperats com a palimpsest permeten situar l'inici de l'ocupació del jaciment en un moment contemporani o fins i tot lleugerament anterior al de la Cova Colomera, ja dins la primera meitat del segle v. A diferència de la cova, però, els Altimiris mostren una trajectòria d'ocupació molt més llarga i complexa, amb fases successives que s'estenen al llarg dels segles VI i VII. Aquest contrast suggereix que, mentre que Colomera respon a una ocupació acotada en el temps, els Altimiris s'inscriuen en un procés de consolidació progressiva de l'assentament.

Per les dades aportades pels tipus amfòrics més antics com Keay 25.3/Africana IIIB, o possiblement els primers moments de producció de Keay 27, sembla probable que els Altimiris fos un espai ocupat o explotat durant els darrers moments del Baix Imperi, fins i tot en el marc dels darrers anys del segle IV, dins d'un rang comparable al del jaciment veí de Sant Martí de les Tombetes en la fase romana anterior a la necròpolis de mitjan del segle v.

La proximitat espacial entre Cova Colomera i els Altimiris permet plantejar una relació funcional dins un mateix paisatge d'ocupació, sense que això impliqui necessàriament una dependència directa o una successió lineal entre un lloc i l'altre. En aquest sentit, Colomera podria formar part d'un conjunt més ampli d'espais utilitzats de manera puntual o complementària en el moment inicial d'ocupació de la zona, mentre que els Altimiris acabarà esdevenint el nucli principal i estable amb capacitat per acollir els ocupants de Cova Colomera i altres espais.

7. CONCLUSIONS

La revisió dels contenidors amfòrics ha permès rectificar la cronologia de la primera ocupació dels Altimiris fins a una data molt anterior, a la primera meitat del segle v i fins i tot amb possible presència en el segle IV. Alhora, podem dir que es consolida la cronologia d'ocupació de la Cova Colomera proposada per Padró, de la Vega i Jàrrega (Jàrrega, 1990: 131-136; Padró, de la Vega, 1989). En el cas de la cova, les dades apunten clarament a una ocupació breu situada en la primera meitat del segle v, i recuperen així les propostes que situaven aquest jaciment en un horitzó relativament precoç dins del segle. Pel que fa als Altimiris, la presència d'àmfores pròpies de la primera meitat del segle v obliga a avançar l'inici de l'ocupació del jaciment respecte a les propostes anteriors, situant-lo ja en aquest mateix horitzó cronològic.

Aquesta nova proposta permet entendre millor la relació entre ambdós jaciments i encaixa amb els processos de reorganització territorial documentats en altres àrees del nord-est peninsular, vinculats a la transformació de les estructures d'hàbitat i al desplaçament progressiu respecte a les viles romanes. En el cas dels Altimiris, resulta especialment rellevant la interpretació de la primera fase del jaciment, que sembla anterior a la construcció de l'església i que podria correspondre a una etapa inicial d'ocupació encara poc estructurada.

El possible predomini de l'oli com a producte transportat en àmfores, seguit del vi, constitueix un altre element significatiu, ja que permet aproximar-nos al paper d'aquests productes en el funcionament econòmic i social del jaciment, especialment durant el segle VI. Aquest fet reforça la idea que els Altimiris no es pot interpretar com un assentament marginal, sinó com un espai integrat en circuits de subministrament encara actius durant bona part de l'antiguitat tardana.

Finalment, aquesta nova proposta obre diverses línies de recerca que hauran de ser desenvolupades en futurs treballs i campanyes d'excavació. Entre aquestes, caldrà explicar el caràcter de l'ocupació esporàdica de la Cova Colomera en els anys centrals del segle V, la naturalesa de la comunitat que construeix les primeres estructures als Altimiris, la cronologia precisa de l'església i el significat de l'elevat consum d'oli documentat en àmfores durant el segle VI.

BIBLIOGRAFIA

- Alegría, W. (2024). *Cultura material i societat als Pirineus i Prepirineus Catalans Occidentals entre els anys 475 i 1050. Artefactes ceràmics i construccions*. Tesis doctoral inèdita.
- Bonifay, M. (2004). *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique*. BAR International Series, 1301. Archaeopress.
- Bonifay, M., Capelli, C., Drine, A., & Ghalia, T. (2010). Les productions d'amphores romaines sur le littoral tunisien: archéologie et archéométrie. *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*, 41, 319-327.
- Bonifay, M., Capelli, C., & Moliner, M. (2011). Amphores africaines de la basilique de la rue Malaval à Marseille (Ve siècle). A *SFECAG — Actes du Congrès d'Arles (2-5 juin 2011)* (pp. 235-254). Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.
- Bonifay, M., & Garnier, N. (2007). Que transportaient donc les amphores africaines ? A E. Papi (ed.), *Supplying Rome and the Empire. Proceedings of an International Seminar (Siena 2004)* (pp. 9-31). *Journal of Roman Archaeology*, Supplementary Series, 69.
- Fantuzzi, L., & Cau, M. A. (2019). Estudio arqueométrico de ánforas béticas procedentes de contextos tardorromanos del nordeste de la península ibérica. A J. Coll (ed.), *Opera fictiles. Estudios transversales sobre cerámicas antiguas de la península ibérica. Actas del IV Congreso Internacional de la SECAH-Ex Officina Hispana* (pp. 201-216).
- Fantuzzi, L., Cau, M. A., Macias, J. M., & Rodríguez Martorell, F. (2019). Eastern Mediterranean amphorae from Late Antique urban centers of the northeastern

- Iberian Peninsula: archaeometric characterization. *ArcheoSciences. Revue d'Archéométrie*, 43(2), 229-247. <https://doi.org/10.4000/archeosciences.6897>
- Jàrraga Domínguez, R. (2013). La Terra Sigillata Hispánica Tardía (TSHT) en la costa este de Hispania. Una aproximación general. *Ex Officina Hispana. Cuadernos de la SECAH*, 1, 67-90.
- Keay, S. J. (1984). *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*. BAR International Series, 196. Archaeopress.
- Padró, J., & De la Vega, J. (1989). Treballs arqueològics a la cova Colomera o de les Gralles (Sant Esteve de la Sarga-Mur, Pallars Jussà). A *Excavacions arqueològiques d'urgència a les comarques de Lleida (Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 9) (pp. 9-68). Generalitat de Catalunya.
- Piéri, D. (2005). *Le commerce du vin oriental à l'époque byzantine*. Bibliothèque d'Archéologie et d'Histoire. Institut Français du Proche-Orient.
- Remolà, J. A. (2000). *Las ánforas tardo-antiguas en Tarraco (Hispania Tarraconensis)*. Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Reynolds, P. (2005). Levantine amphorae from Cilicia to Gaza: a typology and analysis of regional production trends from the 1st to 7th centuries. A J. M. Gurt, J. Buxeda & M. A. Cau (eds.), *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and archaeometry (LRCW 1)* (pp. 563-612). BAR International Series, 1340. Archaeopress.
- Reynolds, P. (2010). *Hispania and the Roman Mediterranean, AD 100—700. Ceramics and trade*. Duckworth.
- Santamaria, C. (1995). *L'épave Dramont E à Saint-Raphaël (ve siècle ap. J.-C.)*. CNRS.
- Woodworth, M., Bernal, D., Bonifay, M., De Vos, D., Garnier, N., Keay, S. J., Pecci, A., Poblome, J., Pollard, M., Richez, F., & Wilson, A. (2015). The content of African Keay 25 / Africana 3 amphorae: initial results of the CORONAM project. A *Archaeoanalytics — Chromatography and DNA Analysis in Archaeology* (pp. 36-50).

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

Documenta
Universitaria